

Ethical and Legal Aspects of Testing for Addictive Substances in the School Environment

ZAPLETALOVÁ, J.¹, ŠEJVL, J.²

¹Czech School Psychology Association, Prague, Czech Republic

²Department of Addictology, 1st Faculty of Medicine, Charles University in Prague and General University Hospital in Prague, Czech Republic

Citation: Zapletalová, J., Šejvl, J. (2014). Etické a právní faktory testování na přítomnost návykových látek ve školském prostředí. *Adiktologie*, 14(2), 174–182.

SUMMARY: *The article presents an analysis of the current issue of testing children and adolescents in schools when the use of addictive substances is suspected. Final recommendations are articulated on the basis of such analysis. Four main perspectives on this important procedure are accentuated: legal, psychological, educational, and medical. The legal perspective suggests an analysis of international, national, and intradepartmental legislative instruments pertaining to children, adolescents, and educational facilities and substance abuse and options for intervening and protecting their rights. It further recommends an appropriate procedure which provides legal security for both the testees and the testers. It provides information about the impact and risks of restricting and intervening in their natural rights on the basis of legal instruments, work with young people during their adolescence, and attitudes towards cases of suspected substance abuse. The educational perspective presents schools and educational facilities as among the most important settings for health promotion and prevention activities aimed at children in this area. Equally, it points out the obligation of the school to ensure a relatively safe environment for the proper mental and physical development of children and the possibility of education professionals taking measures in relation to the issue of substance abuse, including testing for the presence of drugs. The medical section deals with the possibility of having an adolescent examined in a healthcare facility or collecting blood or urine samples from those who are reasonably suspected of having used an addictive substance. The text provides no clear-cut and dogmatic procedures. Instead, it offers variable options and recommendations intended to help educational facilities and their professional staff in working with children.*

KEY WORDS: ADDICTIVE SUBSTANCE – CHILD – TESTING – RISK BEHAVIOUR – SCHOOL – EDUCATIONAL FACILITY

Submitted: 13 / MARCH / 2013

Accepted: 17 / APRIL / 2014

Grant support: ESF ECOP CZ.1.07/1.3.00/08.0205 (the VYNSPI project) and the PRVOUK-P03/LF1/9 institutional support programme.

Address for correspondence: Jaroslav Šejvl / sejvl@adiktologie.cz / Department of Addictology, 1st Faculty of Medicine, Charles University in Prague and General University Hospital in Prague, Apolinářská 4, 128 00 Prague 2, Czech Republic

Etické a právní faktory testování na přítomnost návykových látek ve školském prostředí

ZAPLETALOVÁ, J., ŠEJVL, J.

¹Asociace školní psychologie, Praha

²Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

Citace: Zapletalová, J., Šejvl, J. (2014). Etické a právní faktory testování na přítomnost návykových látek ve školském prostředí. *Adiktologie*, 14(2), 174–182.

SOUHRN: Článek předkládá analýzu se závěrečnými doporučeními aktuální problematiky testování dětí a mladistvých ve školských zařízeních při podezření na užití návykové látky. Akcentuje čtyři hlavní úhly pohledu do tohoto významného úkonu, a to právní, psychologický, pedagogický a medicínský. Právní úhel pohledu předestírá analýzu mezinárodních, národních a vnitřoresortních legislativních nástrojů týkajících se dětí, mladistvých, školských zařízení a užívání návykových látek, možnosti zásahu a ochrany jejich práv. Dále doporučuje vhodný postup, který vytváří právní jistotu jak pro testované, tak i pro testující. Informuje o vlivu a rizicích vycházejících ze zásahu a omezování přirozených práv na základě právních nástrojů, práci s dětmi v době jejich dospívání a postoje k nim při podezření na užívání návykových látek. Pedagogický pohled představuje školu a školské zařízení jako jedno z nejdůležitějších prostředí pro podporu zdraví a preventivní aktivity směrem dětem v této oblasti. Stejně tak poukazuje na povinnost školy k zajištění relativně bezpečného prostředí pro vhodný psychický a fyzický rozvoj dětí a možnosti pedagogických pracovníků v oblasti užívání návykových látek, včetně jejich případné detekce. Medicínská část se zabývá možností vyšetření dospívajícího ve zdravotnickém zařízení či možností odběru krve a moči od těch, které jsou důvodně podezřelé z užití návykové látky. Text nepředkládá jednoznačné a dogmatické postupy, ale nabízí variabilní možnosti a doporučení, která mají napomoci školským zařízením a jejich pedagogickým pracovníkům při práci s dětmi.

KLÍČOVÁ SLOVA: NÁVYKOVÁ LÁTKA – DÍTĚ – TESTOVÁNÍ – RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ – ŠKOLA – ŠKOLSKÉ ZAŘÍZENÍ

Došlo do redakce: 13 / BŘEZEN / 2013

Přijato k tisku: 17 / DUBEN / 2014

Grantová podpora: ESF OPVK CZ.1.07/1.3.00/08.0205 (projekt VYNSPI) a institucionální program podpory PRVOUK-P03/LF1/9.

Korespondenční adresa: Mgr. Jaroslav Šejvl / sejvl@adiktologie.cz / Klinika adiktologie, 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, Apolinářská 4, 128 00 Praha 2

● 1 ZAMYŠLENÍ NAD DILEMATEM „DOBRA“ A „ZLA“ TESTOVÁNÍ

Řada odborníků v oblasti prevence drogových závislostí se již delší dobu zabývá otázkou vhodnosti či případné nevhodnosti testování žáků při podezření na užití návykové látky ve školním prostředí. Nejednoznačnost procesu testování ve školním prostředí tak vyvolává otázku testovat ano, či ne?

Tábor odborníků je rozdělen na zastánce testování, ale i odpůrce celého procesu. Potkávají se tak dvě výzvy – co je **dobré** pro dítě jako jednotlivce, kde je hranice etických norem a bezpečí dítěte, kde začíná být **ohroženo** jeho zdraví. Ve škole navíc není dítě osamoceno, je součástí žákovské skupiny a to, co může být dobré pro jednotlivce, pak nemusí být vždy dobrým pro celou skupinu.

Při řešení otázky zda testovat, či ne se tak odborníci snaží najít odpovědi, kde je hranice mezi dobrem a zlem v procesu testování, co může přinést pozitivního a kde naopak mohou vyvstat zatím nezodpovězené otázky.

Při hledání odpovědi na toto dilema jsme vycházeli zejména z předpokladu, že škola je **bezpečným prostředím** a má v maximální možné míře eliminovat rizika, která by ohrožovala zdraví i bezpečí jednotlivce i skupiny. Na vytváření bezpečného prostředí se ve škole vždy podílí celý tým pedagogů školy, včetně jejího vedení, a specifickou roli v celém procesu má pak **školní poradenské pracoviště**, kde pracují v základním modelu školní metodik prevence a výchovný poradce, kteří společně s třídními učiteli zajišťují ve školách realizaci minimálních preventivních programů, jejich cílem je vytváření bezpečného prostředí, eliminace rizikového chování a výchova ke zdravému životnímu stylu.

Velkou roli hraje odborná erudice těchto pedagogů, jejich zkušenost i schopnost aktivně organizovat preventivní aktivity ve škole a komunikovat s žáky tak, aby jejich práce eliminovala v maximální možné míře ohrožení žáků v celé škále rizikového chování. Na některých školách v ČR pak pracuje školní poradenské pracoviště, kde je součástí týmu odborníků také školní psycholog nebo školní speciální pedagog. Přítomnost odborníka v týmu školy pak umožňuje rozšiřovat nabídku služeb o poradenskou práci, jejíž součástí je poradenská podpora konkrétním žákům, rodičům i pedagogům, poskytování a zajišťování diagnostiky a intervenční práce. Kvalita práce a její rozsah se obvykle přítomností těchto odborníků zvyšuje, a umožňuje tak škole lépe organizovat preventivní aktivity a prakticky naplňovat bezpečí žáků školy.

Řada škol a školských zařízení ale vyžaduje ještě další nástroje k posílení statusu bezpečné školy. Důvodem jsou obvykle obavy o **zdraví žáků**, případně obavy z překriminální činnosti nebo z agresivního a nevyočitatelného jednání. Tyto obavy jsou poměrně časté u zástupců středních škol a učilišť, kteří vzdělávají v oborech, kde je součástí přípravy na povolání práce v laboratořích, řízení motorových vozidel, práce ve výškách, v dílnách atd., kde může být žák

pod vlivem návykových látek rizikem pro sebe sama i pro svoje okolí.

Podobně argumentují školy s internáty, ale i základní školy, kde se obavy učitelů a potažmo rodičů vztahují také k formám trávení volného času, k výjezdům se školou, k soužití v internátech atd.

Z těchto skupin pedagogů se tedy rekrutují ti, kteří vystupují jako obhájci testování užívání návykových látek v školním prostředí. Ukazuje se, že na řadě škol v ČR, ale také v zařízeních ústavní a ochranné výchovy již testování žáků probíhá, a protože nejsou stanovena prakticky žádná pravidla pro tyto procesy, je průběh testování a práce s jeho závěry velmi různá – paradoxně tak může docházet k chybám i omylům, které metodu testování mohou skutečně zpochybňovat.

Sám proces testování dětí a mladistvých ve školách a školských zařízeních pedagogickými pracovníky při podezření na užití¹ návykové² látky je komplikovaný úkon, do kterého vstupuje řada právních a etických aspektů, zdravotních hledisek, sociálních postojů a které navíc ovlivňuje i filozofie vzdělávání školy jako instituce.

„Škola představuje jedno z nejdůležitějších prostředí pro podporu zdraví a preventivních opatření vůči dětem a mladistvým; škola má tedy značný prostor pro to, aby mohla působit jako činitel v oblasti prevence užívání drog a souvisejících problémů: a) podporou a rozvojem pocitu sounáležitosti mezi dětmi a jejich školou, b) zajištěním cílené včasné a krizové intervence pro vysoce rizikové děti a c) nabídkou intervencí spočívajících v posilování rodiny. Literatura obecně naznačuje, že úspěšné a bezpečné zvládnutí přechodu od adolescence k dospělosti vyžaduje kvalitní regulační schopnosti, včetně aktivní regulace jednání a emocí, a možnost čerpat ze sociálního kapitálu determinovaného vazbami a vztahy s dospělými a vrstevníky. Existuje úzká vazba mezi mírou sounáležitosti pociťované studenty a druhý (rizikového) chování, jako je užívání drog“ (Roche, 2008, p. 10).

● 1 / 1 Testovat ano, nebo ne?

Testování bylo prosazeno například do práce dopravní policie, do pracovněprávních vztahů u vybraných profesí jako součást péče o bezpečnost a ochranu zdraví obyvatel (řidičů), zaměstnanců za účelem snížení rizika škod na zdraví. Ve školství se v tomto případě jedná v České republice o zcela nový požadavek, který je doprovázen zásadní diskusí zastánců obou proudů.

1/ Užitím rozumíme konzumaci alkoholu a jakékoli jiné drogy (omamné či psychotropní látky) za účelem lišícím se od účelu, jenž byl zamýšlen, ve způsobu konzumace nebo množství (Zábranský, 2003, p. 17).

2/ Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné nebo psychotropní látky ve smyslu zák. č. 167/1998 Sb., o návykových látkách ve znění pozdějších předpisů.

Obecně můžeme uvést, že se setkáváme s **dvěma hlavními názorovými proudy**, které se zabývají problematikou testování a stojí vyhraněně proti sobě.

První je reprezentován skupinou odborníků, kteří navrhuji, aby se testování ve školách a školských zařízeních podpořilo a zejména aby se zakotвило do školské legislativy. Argumentují právě požadavkem, aby děti vyrůstaly ve zdravé škole bez rizika užívání drog, aby byly vychovávány k úctě k právu, ctily (dodržovaly) jej („drogy jsou nelegální“) a aby rodiče plnili svoji rodičovskou (zákonnou) povinnost týkající se řádné výchovy svých dětí.

Zástupci této skupiny si uvědomují, že testování **ne patří k preventivním aktivitám**, ale že ve svých důsledcích může významně ovlivňovat další škody na zdraví způsobené v důsledku užívání návykových látek.

Protipólem k první skupině jsou ti, kteří a priori odmítají možnost testování a svůj postoj hájí rizikem stigmatizace dítěte a neoprávněným zásahem do jeho práv a integrity. Odborníci, kteří reprezentují tento názorový proud, se obávají toho, že do preventivních procesů vstoupí represivní mechanismy. Jejich obavy vycházejí také z dosud nezodpovězené otázky, kdo by byl ve školním prostředí tím, kdo bude pověřen testováním. Obávají se toho, že by školní metodici prevence – pokud by byli těmi, kteří testují žáky na přítomnost návykových látek v těle – ztratili důvěru svých žáků, a tím by mohl být narušen často dlouhodobě budovaný vztah mezi školním preventistou a žáky. Obávají se také toho, že žáci, kteří budou testováni s pozitivním výsledkem, budou ve škole stigmatizováni jako ti, „co berou“.

Rozdíly v názorech na tuto problematiku jsou nejen mezi odborníky, rodiči (zákonnými zástupci), ale i mezi školskými pracovníky.

Mezinárodní ani národní legislativa neposkytuje jednoznačný výklad ani názor na tento proces, neboť je v této oblasti poměrně vágní, resp. neurčitá (problematikou testování ve školských zařízeních se nezabývá), je tedy nutné vycházet z obecných deklarácí mezinárodních úmluv a zákonů; nejednoznačnost výkladů pak někdy vede k tomu, že je tendenčně využívána oběma skupinami.

Právě absence jednoznačného výkladu procesu testování a složitost respektive nejednoznačnost jeho legislativního ukotvení nás vedla k zamyšlení, zda právě vakuum pravidel nemůže být tím, co validitu těchto procesů ohrožuje.

Z komunikace se zástupci škol a školských zařízení vyplynulo, že se testy ve školách využívají, ale právě absence pravidel pro jejich užití vyvolává i u zastánců testování řadu otázek spojených s legitimitou průběhu celého procesu.

● 2 ZÁKLADNÍ RÁMCE PROCESU TESTOVÁNÍ

Proces testování by měl probíhat za dodržení některých základních podmínek, ke kterým patří požadavek na přítomnost zákonného zástupce nebo jiného dospělého zastupující-

ho rodiče žáka, případně pracovníka preventivně výchovného zařízení³ nebo zástupce OSPOD u testování (srovnej čl. 3 odst. 3 a čl. 28 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte, dále § 9 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů). Je také možné, aby rodiče vyjádřili svůj souhlas s testováním jako s případnou možností ověření přítomnosti návykové látky u jejich dítěte předem a pověřili svým zastupováním například školního psychologa, třídního učitele atd. Takový souhlas může rodič vyjádřit již při nástupu dítěte do školy, měl by mít písemnou podobu a jeho součástí by měly být všechny související informace, které vyplývají ze situace testování na návykové látky ve školním prostředí.

Za testování se obvykle označuje orientační vyšetření dechovou zkouškou, odběrem slin nebo stěrem z kůže /podle § 2 písm. o) zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů ve znění pozdějších předpisů/

● 2 / 1 Podstata testování

Testování dětí a mladistvých na ovlivnění/užití návykové látky nenahrazuje pedagogickou ani preventivní činnost školy a pedagogických pracovníků. Poskytuje pouze rámcovou informaci o užití návykové látky. I zde existuje možnost, že test bude pozitivní a přitom se bude jednat o tzv. falešnou pozitivitu, která může být způsobena například aktuálním zdravotním stavem žáka a jeho případnou medikací z důvodů onemocnění, podobně se můžeme potkat i s falešnou negativitou testu.

Testování jako zdravotnická služba?

Z hlediska zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, se jedná o službu, která je poskytována pracovníkem mimo resort zdravotnictví, služba má v sobě prvky represe i prevence ochrany zdraví žáka a směřuje k diagnostické péči, která je zajišťována výhradně zdravotnickým pracovníkem. Volba tohoto postupu nastává vždy pouze v případech, kdy je postup předem dohodnutý se zákonným zástupcem žáka nebo se souhlasem dospělého žáka.

Důvodem, pro který lze testování akceptovat či doporučit, je zejména včasná identifikace faktorů, které jsou v příčinné souvislosti se vznikem nemoci⁴ nebo zhoršením zdravotního stavu, a provádění opatření směřujících k odstraňování nebo minimalizaci těchto vlivů⁵, případně dalších rizik, například prekriminálního jednání. Stejně tak může být testováním naplněna sekundární viktimologická

3/ Diagnostický ústav, resp. jeho pracoviště SVP.

4/ Závislost je nemocí (MKN 10/F – duševní poruchy a poruchy chování).

5/ Blíže viz § 5 odst. 2a) zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování.

role u ostatních dětí – tedy ochrana před tím⁶, aby se ve školním prostředí objevovaly, resp. užívaly či prodávaly návykové látky (§ 29 odst. 1, odst. 2 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání ve znění pozdějších předpisů).

● 2 / 2 Co nelze od testování očekávat

V případě provedení orientačního testu na přítomnost návykových látek v organismu nelze očekávat následující informace:

- Míru intoxikace a poškození organismu.
- Určení kvantity a okolností užívání návykové látky.
- Rozlišení mezi problémovým uživatelem a experimentátorem.
- Rozlišení mezi podobnými metabolity obsaženými ve volně prodejných či řádně předepsaných léčivech a látkami obsaženými v nelegálních návykových látkách.
- Testování nemůže nahradit lékařskou, specializovanou péči.

● 2 / 3 Vymezení pravidel ve školním prostředí

Řada ředitelů škol a školských zařízení se domnívá, že, pokud bude škola realizovat testování na přítomnost návykových látek, může dojít k posílení bezpečného prostředí školy a nastavení diskomfortu pro případné uživatele návykových látek.

Pokud škola přistoupí v organizaci bezpečného školního prostředí k orientačnímu testování, musí být tato okolnost podrobně upravena v dokumentech školy a zejména ve školním řádu. Všichni žáci, studenti a jejich rodiče musí být prokazatelným způsobem (ideálně prostřednictvím informovaného souhlasu) seznámeni s pravidly testování a musí mít možnost požádat o vysvětlení všech okolností spojených s procesem testování.

Orientační testování může být zahrnuto do školního, případně vnitřního řádu školy nebo školského zařízení s ohledem na oprávnění ředitele školy uvedená v § 30 odst. 1 a za využití § 44 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání ve znění pozdějších předpisů s odkazem na § 29 odst. 1, odst. 2 tohoto zákona. Při výzvě k podrobení se orientačnímu testování lze ze strany testujícího argumentovat § 22 odst. 1 písm. b), písm. c) tohoto zákona. Stejně tak je oprávněn postupovat v případě ovlivnění návykovou látkou podle § 28 odst. 2 tohoto zákona. Testující by měl mít stanoveny rovněž korekční mechanismy, které zabrání zneužití testování, a tyto korektivy by měly být postaveny na následujících zásadách:

- povinnosti seznámení rodičů s touto možností předem – nabídka školy a zajištění informovaného souhlasu rodičů s postupy u nezletilých žáků,
- informovaném souhlasu u zletilých žáků,
- vymezení toho, co je považováno za důvodné podezření z užívání návykových látek,
- co bude znamenat odmítnutí procedury i přes souhlas rodičů,
- procesech úhrady nákladů spojených s testováním.

Zároveň by mělo být ve školním řádu uvedeno, že v případě, kdy dojde k provedení orientačního testu s pozitivním výsledkem u dítěte, zavazují se rodiče uhradit plnou cenu testovací soupravy a další případně doložené finanční náklady, které školské zařízení bylo nuceno použít z důvodu zajištění ochrany života a zdraví jejich dítěte; současně zde musí být definován další zákonný postup školy – hlášení na OSPOD, stanovení dalšího výchovného postupu mezi školou a zákonnými zástupci apod.

Okolnosti informovaného souhlasu

Za vyhovující lze označit seznámení rodičů s možností testování na přítomnost návykových látek v organismu u žáků již při vstupu dítěte do školy. Rodiče se tak mohou rozhodnout, zda budou s tímto faktem souhlasit, nebo ne, pokud vyjádří svůj souhlas, pak za jakých podmínek a při naplnění jakých okolností.

Písemný souhlas má podobu informovaného souhlasu a má směřovat ke snížení rizika odmítnutí dítěte/mladistvého podrobit se testování. Informovaný souhlas s orientačním testováním podepíše zákonný zástupce (u osoby starší 18 let není zákonný zástupce, a tedy nikdo za něj nemůže dát souhlas k testování, pouze on sám – čl. 5 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně). Informovaný souhlas musí obsahovat i případná rizika, která mohou souviset s odmítnutím procedury testování žákem i přes souhlas rodičů. Současně je nezbytné, aby byl srozumitelně definován stav „důvodného podezření“ z užití návykové látky, aby nedocházelo ke zneužívání této procedury.

Neexistence písemného souhlasu

V případech, kdy zákonný zástupce nedá písemný souhlas s testováním a testovaný tento úkon rovněž odmítne – a nehrozí ohrožení života a zdraví – neexistuje právní instrument, jak jej tomuto úkonu podrobit.

Výjimky z písemného souhlasu

Výjimku z povinnosti informovaného souhlasu před testováním je možné připustit u mladistvých, kteří se připravují v rámci svého studia k výkonu povolání, kde je zvýšené riziko ohrožení jejich zdraví a života v případě intoxikace. Zde bychom mohli hovořit o krizové situaci a vysokém riziku ohrožení zdraví. Jedná se například o obory, které vyžadují

6/ Srovnej čl. 31 LZPS, čl. 3, čl. 18 a 33 Úmluvy o právech dítěte; Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (MŠMT č. j. 21291/2010 – 28).

praxi v chemických laboratořích, na strojových zařízeních, ve výškách, případně jsou účastníky provozu na pozemních komunikacích⁷ atd. U žáků a studentů těchto specifických oborů lze částečně analogicky dovodit *povinnost podrobit se testování* ve smyslu § 16 zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů ve znění pozdějších předpisů. V těchto případech je možné pohlížet na odmítnutí testování jako na nezpůsobilost účasti na výuce /podle § 30 odst. 1 písm. g) zák. ČNR č. 200/1990 Sb., o přestupcích ve znění pozdějších předpisů/. Přesto je třeba opět vyrozumět zákonného zástupce žáka a odmítnout účast ohroženého žáka na probíhající výuce. Okolnosti takových situací je třeba zahrnout do školního řádu.

Pedagogický pracovník by měl k testování přistoupit až v případě, kdy vznikne důvodné podezření na ovlivnění žáka návykovou látkou. Za důvodné považujeme takové podezření, kdy jsou vyloučeny všechny další možné příčiny projevujících se příznaků užití návykových látek (nemoc, lékařem naordinované léky, náhlý stav nevolnosti atd.). Testování tak považujeme až za poslední možnost, jak ověřit příčiny zdravotních komplikací žáka.

Oprávnění k testování by měl získat ve škole obvykle pouze pověřený pracovník; zde je důležité, aby se problematika stala součástí kurikula vzdělávání pro ŠMP a součástí vzdělávacího programu v rámci DVPP zaměřeného na problematiku testování návykových látek ve školním prostředí, u něhož lze garantovat dodržení všech závazných procesů souvisejících s dodržáním všech základních pravidel testování. Odpovědnost za dodržení procedury testování má ředitel školy nebo školského zařízení.

● 2 / 4 Zvláštní okolnosti ohrožující zdraví žáka

V případech, kdy je ohrožen život nebo zdraví dítěte nebo mladistvého, je nutné zavolat zdravotnickou záchrannou službu, která vyhodnotí situaci postiženého a postupuje v zájmu jeho zdraví a bezpečnosti. V těchto případech (nedokladná péče⁸) není nutné brát ohled na názor testovaného /čl. 8 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně a § 38 odst. 1 písm. b), c) odst. 4 písm. b) zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách/.

V případě, že není ohrožen život ani zdraví testovaného, je nutné před přistoupením k testování vyrozumět zákonného zástupce⁹ s tím, že bude provedeno testování, a upozornit jej na vhodnost toho, aby se dostavil k úkonu. Případně je k dispozici za předem určených okolností infor-

movaný souhlas zákonného zástupce. Pokud není k dispozici informovaný souhlas zákonného zástupce, zákonný zástupce není k zastížení nebo nemůže být z objektivních příčin přítomen testování v akceptovatelné časové prodlevě (či odmítne se testování zúčastnit), požádá testující o přítomnost u testování toho, kdo může zastoupit rodiče při výkonu jeho rodičovských práv, pracovníka ústavní nebo ochranné výchovy, respektive pracoviště preventivně výchovné péče nebo pracovníka OSPOD (s ohledem na zajištění objektivnosti testování a posílení práv testovaného, a to podle § 8 odst. 1 a § 9 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů).

● 2 / 5 Další podmínky pro testování ve školách a školských zařízeních

Místnost pro testování

Orientační testování se provede ve škole nebo ve školském zařízení, a to na místě, které je pro testování určené (v době plánovaného testování), kde bude zaručeno dodržení všech hygienických norem a vyloučena přítomnost dalších osob. Testování nelze provádět v prostorách, které nejsou pro tuto proceduru vhodně vybaveny, ve třídě za přítomnosti spolužáků a v dalších prostorách, kde by mohla být narušena důstojnost zúčastněných osob (čl. 10 odst. 1 LZPS) a zpočybňena procedura testování.

V případech, kdy není ohroženo zdraví, je možné přistoupit k testování. Primárně je nutné, aby si osoba pověřená výkonem testování ve školním prostředí ověřila, zda testovaný/á užil/a návykovou látku, případně zda užívá léky (o jaký druh léku se jedná, zda jde o lékařskou medikaci či sebemedikaci, zda o užívání léku ví zákonný zástupce a zda má testovaný lék u sebe k dispozici). Tyto faktory mají význam zejména v případě pozitivního výsledku testu (riziko falešné pozitivity); je nutné si uvědomit, že dotazem testující prolomuje zákonem chráněnou mlčenlivost o zdravotním stavu žáka, pokud testovaný odmítne odpovědět, nelze jej k odpovědi žádným způsobem nutit (srovnej § 28 odst. 1 zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách). V případě, že testovaný sdělí informace o svém zdravotním stavu a o lécích (případně dalších skutečnostech), které užívá, postupuje se v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů ve znění pozdějších změn.

Povinností rodičů žáka je seznámit školu se zdravotním stavem žáka a s jeho případnou medikací, zvláště pak v případech, kdy může být nedodržáním medikace žáka dojit k ohrožení jeho zdraví nebo bezpečí spolužáků.

Před začátkem testování je bezpodmínečně nutné informovat testovaného, jaký zákrok testující plánuje (testující je povinen dbát práv testovaného, čl. 10 odst. 1 LZPS; čl. 3 a čl. 28 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte). Je nutné vysvětlit podstatu procesu testování, proč se k němu přistupuje, jak bude prováděno a jaká je interpretace výsledků testu

7/ Blíže viz např.: § 2, § 3 odst. 3 zák. č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích ve znění pozdějších předpisů.

8/ Ve smyslu § 5 odst. 1 písm. a), b) zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

9/ § 32 odst. 1 zák. č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů.

a následné úkony v případě pozitivního¹⁰ či negativního výsledku (čl. 5 a 6 odst. 2 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně; analogicky § 28 odst. 1 zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách).

● 2 / 6 Druhy testů

Jako orientační test se připouští ve školském prostředí pouze orientační dechová zkouška, odběr slin, případně sřer z kůže nebo sliznic¹¹ /§ 2 písm. o) zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami ve znění pozdějších předpisů/. Nepřípustným orientačním testem ve školském zařízení je odběr moči a krve. Testování spojené s odběrem vzorků biologického materiálu, tedy se zásahem do tělesné integrity (odběr krve) nebo spojené se závažným zásahem do soukromí (odběr moče) smí být provedeno pouze jako součást odborného lékařského vyšetření.

Negativita versus pozitivita výsledků

V případě negativního výsledku orientačního testu je nutné nejprve vyhodnotit, zda se jedná o falešnou negativitu (je např. zjevné, že dítě je ovlivněno návykovou látkou), nebo zda lze výsledek akceptovat. Pokud je výsledek negativní, je nutné žáka s výsledkem seznámit; v případech, kdy přes povinná opatření o zachování mlčenlivosti o průběhu testování dochází k tomu, že o testování ví i ostatní žáci, je třeba oznámit se souhlasem testovaného výsledek testu, zvláště v případech, kdy by mohlo dojít k poškození jeho práv. O výsledku testu musí být neprodleně vyzooměn zákonný zástupce, pokud nebyl testování přítomen. Výsledek testu se zaznamenává do záznamu o testování; záznam podepíše ten, kdo prováděl testování, zákonný zástupce/pracovník OSPOD (nebo jiného určeného subjektu) a testovaný.

V případech, kdy je důvodné podezření, že se jedná o tzv. „falešnou negativitu“, je vhodné přistoupit k odbornému lékařskému vyšetření.

V případě pozitivního výsledku orientačního testu je třeba postupovat tak, aby testovaný byl seznámen s výsledkem, případně navrhnout opakování testu. Také lze testovaného vyzvat, aby se v doprovodu toho, kdo jej k testování vyzval, dostavil do zdravotnického zařízení k odbornému lékařskému vyšetření (§ 16 odst. 2 zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami ve znění pozdějších předpisů). O výsledku testu musí být ihned vyzooměn zákonný zástupce¹², pokud nebyl testování přítomen. Výsledek testu se zaznamenává do záznamu

o testování; záznam podepíše ten, kdo prováděl testování, zákonný zástupce a testovaný.

Odborné lékařské vyšetření by mělo následovat vždy, pokud je výsledek orientačního testu pozitivní. Odborné lékařské vyšetření vyvrátí riziko falešné positivity orientačního testu a zároveň určí individuálně, o jaké užití návykové látky se jednalo. S odborným lékařským vyšetřením¹³, stejně tak i s odběrem biologického materiálu, musí testovaný souhlasit, nelze jej k tomuto úkonu nutit.¹⁴ Lékař na základě odborného lékařského vyšetření a výsledku testu může vyhodnotit stav testovaného jako vyžadující následnou hospitalizaci. V případě, že takto rozhodne, přechází odpovědnost za testovaného z pedagogického pracovníka na lékařské zařízení, které jej hospitalizuje. Hospitalizace nezletilého může být provedena i bez jeho souhlasu, případně souhlasu zákonného zástupce, a to i proti vůli toho, koho se týká /§ 38 odst. 1 písm. b) zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotnických službách/. Doprovázející osoba (kromě zákonného zástupce) není oprávněna podepsat za osobu mladší 18 let revers.

● 2 / 7 Návrat do školy nebo školského zařízení

Při návratu do školy nebo školského zařízení je nutné vyčkat příchodu zákonného zástupce nezletilého žáka, pokud nebyl dosud přítomen. Tento postup je vhodný volit nejen s ohledem na výsledek odborného lékařského vyšetření, ale zejména z důvodu povinnosti podrobně a objektivně informovat o postupu, který byl zvolen, a o příčinách, jež k takovému postupu vedly (čl. 18 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte; § 31 a § 32 zák. č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů a § 20 zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami ve znění pozdějších předpisů).

Platbu za odborné lékařské vyšetření, resp. individuální provedení testu lze rozdělit na dvě části.

a/ V případě, že lékař má rovněž důvodné podezření, že vyšetřovaný je pod vlivem návykové látky, odebere krev (je nutný souhlas pacienta, pokud není ohrožen život) – v tomto případě je analýza hrazena ze zdravotního pojištění.

b/ V případě, že lékař vyšetřením vyloučí, že by pacient byl pod vlivem návykových látek, je možné přistoupit k testování na základě výslovné žádosti subjektu o odběr krve a provedení testu – pak testování hradí ten, kdo o něj požádal.

10/ Blíže viz § 20 odst. 2 zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami ve znění pozdějších předpisů).

11/ Jedná se o sliznici dutiny ústní.

12/ § 31 odst. 1, odst. 2 a § 32 odst. 1 zák. č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů.

13/ § 2 písm. p) zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů ve znění pozdějších předpisů.

14/ § 2 písm. q) zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů ve znění pozdějších předpisů.

Zápis procesu testování

Ten, kdo vyzval k orientačnímu testování nebo k odbornému lékařskému vyšetření, musí zpracovat o tomto postupu kompletní záznam. Záznam by měl obsahovat: datum, hodinu a důvod výzvy, popis příznaků, které představovaly důvodné podezření na požití nebo užití návykové látky; vyjádření testovaného; informaci, zda byl informovaný souhlas předem nebo získaný v průběhu; jaký byl zvolen způsob orientačního testování. V případě provedení odborného lékařského vyšetření je nutné přiložit kopii lékařské zprávy a výsledek toxikologického rozboru. Rovněž musí být zapracovány informace o průběhu cesty do zdravotnického zařízení a zpět. Testovaného pedagogický pracovník předá zákonnému zástupci. V případě, že o to zákonný zástupce požádá, obdrží kopii celého záznamu. Zákonný zástupce je odborným pracovníkem školy seznámen s možnostmi další odborné a poradenské péče, případně s dalšími návrhy péče o žáka ve školním nebo školském prostředí.

● 2 / 8 Presumpce viny

Samostatnou a komplikovanou otázkou je aplikace presumpce viny v případech, kdy se vyzvaná osoba odmítne podrobit vyšetření na ovlivnění alkoholem nebo jinou návykovou látkou. Nejprve je nutné si uvědomit, že se presumpce viny vztahuje pouze na jednu ze dvou uváděných povinností vymezených v § 16 odst. 2, odst. 3 zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami ve znění pozdějších předpisů).

Tedy odmítnutí podrobit se orientačnímu vyšetření nezakládá předpoklad o vině, o tom, že vyzvaný je pod vlivem návykové látky.

Přestupkový zákon v § 19 odst. 1 požaduje, aby: „*při posuzování přestupku osoby, která v době jeho spáchání dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku, se přihlíželo ke zvláštní péči, kterou společnost věnuje mládeži.*“ K základním rysům dospívání patří rovněž emoční nevyzrállost, problematická orientace v hodnotách dospělých, učení se zvládání práv, povinností, společenských, sociálních konvencí, ale i učení se právu a dodržování právních norem, tedy určité právní kultuře. Nelze po mladistvých požadovat takovou znalost práva, rozhodnost a schopnost odmítnout „*nesprávné*“ chování, jako to lze očekávat a vyžadovat od dospělých.

Cílem preventivních aktivit ve školním prostředí je především zabránit vzniku rizikového chování, případně významně snížit možná rizika, která vyplývají z rizikového chování, a přispět k včasné léčbě zdravotních důsledků.

Koncepce poskytování školních poradenských služeb odráží svým odstupňováním rozsah poskytovaných služeb, jejich kvalitu i míru bezpečnosti žáků.

● 2 / 9 Postupy školy a školního poradenského pracoviště

Školní poradenské pracoviště pomáhá škole zajišťovat bezpečné prostředí, pomáhá nastavovat pravidla školní komunikace a vzájemného soužití a jejich dodržování. Vedle strategie poradenských služeb školy, minimálního preventivního programu se vytváří také **krizové plány pro všechny typy rizikového chování jako součást minimálních preventivních programů, provádí se evaluace zvolených preventivních opatření a řada škol přistupuje k obohacení těchto aktivit o možnost testování na přítomnost návykových látek.**

Samo testování nemůže být obohacujícím prvkem, pokud nedochází současně ke zvyšování profesionality poskytovaných poradenských i vzdělávacích služeb (vyrovnávání podmínek pro vzdělávání žáků s různými vzdělávacími potřebami, metodická podpora pedagogů), ke zlepšování komunikace uvnitř školy a současně i mimo školu, k posilování vzájemného respektu školy a rodiny a dalších poskytovatelů poradenských služeb (PPP, SPC, SVP).

Situace ve školách je poznamenána tím, že užívání návykových látek bývá tabuizovaným tématem, přestože školy jsou často místem prodeje návykových látek. Studie potvrzují (ESPAD), že je stále mezi mladými lidmi mezi 15–16 lety až 26 % kuřáků, 76 % z nich má zkušenosti s pitím alkoholu, 45 % 15letých má zkušenosti s marihuanou, přibývá i zkušeností s dříve výjimečnými drogami, např. kokainem (ESPAD, 2011).

Závažnost aktuální situace ve školách a školských zařízeních proto vyvolává legitimní otázku, zda je testování na přítomnost návykových látek opatřením, které povede k posílení bezpečnosti ve školním prostředí, nebo naopak do škol vstoupí prvek represe, který může ohrozit vztahy mezi žáky a učiteli, případně dalšími odborníky. Stojíme tedy před otázkou: co je dobré a co zlé?

LITERATURA / REFERENCES

- Csémy, L. et Chomynová, P. (2012). *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) – přehled hlavních výsledků studie v České republice v roce 2011*. Praha: Úřad vlády.
- Roche, M. A., Pidd, K., Bywodd, P., Duraisingam, V., Steenson, T., Freeman, T. et Nicholas, R. (2008). *Drug testing in schools: evidence, impacts, and alternatives*. Canberra: Australian National Council on Drugs.
- Zábranský, T. (2003). *Drogová epidemiologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, Lékařská fakulta.
- Související legislativa
- Zák. č. 167/1998 Sb., o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách) ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. ČNR č. 200/1990 Sb., o přestupcích ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů (zákon o silničním provozu) ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod ve znění pozdějších předpisů.
- Sdělení č. 104/1991 Sb. m. s., Úmluva o právech dítěte.
- Sdělení č. 96/2001 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny.
- MKN 10 – Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů.

MOTIVAČNÍ ROZHOVORY V PRAXI

RECENZE

Soukup, J. (2014) *Motivační rozhovory v praxi*. Praha: Portál, 1. vydání, 152 s., ISBN 978-80-262-0607-1. Doporučená cena 289 Kč.

Kniha *Motivační rozhovory v praxi* je povedenou prvotinou Jana Soukupa, který má dlouholeté zkušenosti s vedením výcvikových skupin motivačních rozhovorů. Lze tedy říci, že jde o autora, který má s touto metodou nejenom teoretické, ale i četné praktické zkušenosti. Na českém knižním trhu

jde po knize *Motivační rozhovory* od autorů a tvůrců této metody Millera a Rollnicka (2004) o teprve druhou publikaci, která české odborné veřejnosti představuje velmi efektivní a vlivný terapeutický přístup používaný ke změně chování.

Kniha obsahuje čtrnáct krátkých kapitol, které se věnují různým aspektům teorie a praxe této metody. Na konci každé kapitoly je vždy uveden výstižný závěrečný přehled, ve kterém autor v několika odřádkách shrnuje podstatná fakta prezentovaná v kapitole. Díky této formě si čtenář může přečtená fakta znovu oživit a lépe zapamatovat.

Úvod, který já mám tendenci obvykle přeskakovat, v tomto případě doporučuji si přečíst. Je zde v krátkosti definována metoda motivačních rozhovorů a její historie. Velmi zajímavé je zde také uvedení pěti reakcí pracovníka na klientovo tvrzení, na kterých autor ilustruje, co jsou a co nejsou motivační rozhovory.

V prvních deseti kapitolách, které po úvodu následují, autor představuje základní teorii metody motivačních rozhovorů. V úvodní kapitole definuje a podrobněji popisuje proces změny. Zajímavé jsou podkapitoly o napravovacím reflexu pracovníka, na který obvykle klient reaguje obhajováním (obhajovacím reflexem) svého současného chování. Autor zde dále popisuje model cyklu změny. Ačkoliv je jeho popis výstižný, je pouze slovní, a pro lepší pochopení a porozumění tématu jsem zde postrádala grafické zpodobnění to-